

Η ΣΥΓΓΕΝΕΙΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ «ΑΟΡΑΤΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ»
ΤΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗ
ΜΕ ΤΟ «COMBATTIMENTO SPIRITUALE» ΤΟΥ LORENZO SCUPOLI

Είναι γνωστό ότι το βιβλίο «Αόρατος Πόλεμος»¹ δέ γράφτηκε από τον Νικόδημο Ἁγιορείτη². Το βιβλίο αυτό είναι παράφραση, με πολλές προσθαφαιρέσεις στο κείμενο, του έργου «Combattimento Spirituale»³ του Ἰταλοῦ Ρωμαιοκαθολικοῦ μοναχοῦ Lorenzo Scupoli.

1. Ὁ Lorenzo Scupoli καὶ τὸ βιβλίο «Combattimento Spirituale».

Τὸ βιβλίο C.S. βλέπει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας στὴ Βενετία στὰ 1589 μετὰ συγγραφέα τὸν κόμη Ἱερώνυμο de Porcia. Κανένας τὸν 16ο αἰώνα δὲ θὰ φαντάστηκε, ὅτι τὸ μικρὸ ἐκεῖνο βιβλίο θὰ ἀποτελοῦσε ἀργότερα, ἀντικείμενο φιλολογικῆς καὶ θεολογικῆς διαμάχης καὶ ὅτι ἡ διαμάχη αὐτὴ θὰ ἔφτανε ὡς τὴν ἐποχὴ μας. Ἡ πρώτη ἔκδοση τοῦ C.S. εἶχε μόνο 24 κεφάλαια.

Σήμερα σὰν συγγραφέας τοῦ C. S. φέρεται ὁ μοναχὸς Lorenzo Scupoli, κατὰ κόσμον Φραγκίσκος. Ὁ Scupoli, σύμφωνα μετὰ τὸ βιογράφο του J. Mercier⁴, γεννήθηκε στὰ 1530 στὸ Ὁτράντο τοῦ Βασιλείου τῆς Νεαπόλεως καὶ στὰ 1571 εἰσέρχεται στὶς τάξεις τοῦ μοναχικοῦ τάγματος τῶν θηατίνων⁵.

1. «Βιβλίον ψυχοφελέστατον καλούμενον ΑΟΡΑΤΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. Συντεθὲν μὲν πρὶν παρὰ τινος σοφοῦ ἀνδρός, καλλοπισθὲν δὲ καὶ διορθωθὲν μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας παρὰ τοῦ Ὁσιοτάτου ἐν μοναχοῖς κυρίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου...». Πρῶτη ἔκδοση, Βενετία 1796 (στὴ συνέχεια Α.Π.).

2. Γενικά περὶ τοῦ Νικοδήμου Ἁγιορείτη καὶ τοῦ κινήματος τῶν Κολλυβάδων βλ. C. P a r o u l i d i s, Nicodème L' Hagiorite, extrait de «Theologie», Athènes 1967.

3. «Il Combattimento Spirituale del ven. servo di Dio Lorenzo Scupoli, chierico regolare...» Ἐχω ὑπ' ὄψη μου τὴν ἔκδοση Ρώμης τοῦ 1881. Παρ' ὅλες τὶς ἐρευνές μου, δὲ μπόρεσα νὰ βρῶ παλιότερο κείμενο (στὴ συνέχεια C. S).

4. Dictionnaire de Théologie Catholique (στὴ συνέχεια D. T. C.), XIV, 1745-1746.

5. Τὸ τάγμα τῶν θηατίνων μοναχῶν καθιερώθηκε στὴ Β. Ἰταλία ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο τοῦ Theato Ἰωάννη-Πέτρο Carafa στὰ 1524. Εἶναι γνωστὸ τάγμα γιὰ τὰ αὐστηρὰ ἀσκητικὰ του ἰδεώδη. Εἶχε πνευματικὸς δεσμοὺς μετὰ τοὺς ἰησοῦιτες, ἀλλ' οἱ θηατίνοι βρίσκονταν σὲ πλεονεκτικότερη ἀπὸ πλευρὰς πνευματικότητας θέση ἀπὸ ἐκείνους, γιὰ εἶχαν σὰν ὁδηγὸ τὴν «Κλίμακα τοῦ Ἰωάννου» (βλ. καὶ C. P a r o u l i d i s, Portée Oecuménique du renouveau monastique au XVIIIe siècle dans l'Église Orthodoxe, «Balkans Studies», Thessa-

Ἡ ἀκτίνα δράσεως τοῦ Scupoli ἦταν ἡ Β. Ἰταλία. Λίγα ὅμως χρόνια μετὰ τῆ μοναχικῆ του κουρά, ἀπὸ συκοφαντία ἐνὸς λαϊκοῦ — ποὺ μέχρι σήμερα παραμένει ἄγνωστο τὸ περιεχόμενό της, ἐνῶ μερικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι κατηγορήθηκε σὰν ἀνήθικος—ὁ Scupoli καταδικάζεται σὲ καθαίρεση, «in ordinem laicozum», καὶ παραμένει ἐγκλειστος σ' ἓνα μοναστήρι τῆς Βενετίας. Ἄλλοι πάλι τὸν θέλουν ἐγκλειστο στὴ Ρώμη. Στὴν ἀπομόνωσή του, σύμφωνα μ' ὄσους θέλουν τὸν Scupoli συγγραφέα τοῦ C.S., γράφει τὰ 24 πρῶτα κεφάλαια τοῦ C.S. Ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ Scupoli δὲν ἠθέλε νὰ φέρεται σὰν συγγραφέας τοῦ C.S. ἀπὸ ταπεινοφροσύνη. Ἄλλοι πάλι ὑποστηρίζουν ὅτι δὲ μπορούσε νὰ παρουσιαστῆ σὰν συγγραφέας, ἐπειδὴ ἦταν καταδικασμένος, καὶ τέλος ἄλλοι ὅτι ὁ κόμης Ἰερώνυμος de Porcia ἦταν ὁ χρηματοδότης τοῦ ἔργου. Τὰ προβλήματα αὐτὰ καὶ ἄλλα, ποὺ θὰ δοῦμε παρακάτω, ὀδηγοῦν τὸν βιογράφο τοῦ Scupoli, J. Mercier, νὰ γράψῃ, ὅτι «...εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ καθορίσουμε μὲ βεβαιότητα τὸν συγγραφέα τοῦ περίφημου αὐτοῦ δοκιμίου»¹. Αὐτὰ γιὰ ὄσους στὴν Ἑλλάδα γράφουν μὲ βεβαιότητα ὅτι τὸ C.S. γράφτηκε ἀπὸ τὸν Scupoli. Ὁ Scupoli πέθανε στὴ Νεάπολη στὰ 1610.

Στὰ 1659 καὶ κατὰ τὴν ἀνακήρυξη σὲ ἅγιο τοῦ Φραγκίσκου de Salles, ὁ ὁποῖος εἶχε γνωριστῆ μὲ τὸ μοναχὸ Scupoli, ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ ἡ πνευματικὴ ἀξία τοῦ τάγματος τῶν θηατίνων μοναχῶν, ἐπειδὴ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, τόσο τὸ πρωτότυπο, ὅσο καὶ οἱ διάφορες μεταφράσεις τοῦ βιβλίου, κυκλοφοροῦσαν ἔχοντας σὰν συγγραφέα «ἓνα μοναχὸ τοῦ τάγματος τῶν θηατίνων» καὶ ἐπειδὴ ὁ Φραγκίσκος de Salles συνιστοῦσε πάντοτε τὸ C.S. γιὰ τὴ πνευματικότητα τοῦ περιεχομένου του.

Στὰ 1724, 1735 καὶ 1750 παρουσιάζονται σ' ἓνα τόμο στὴν Πάδουα, τρία ἔργα, τὸ C.S., τὸ «Il Sentiero del Paradiso» καὶ τὸ «Il modo di consolare ed aiutare gl'infermi a ben morire». Καὶ τὰ τρία αὐτὰ ἔργα παρουσιάστηκαν μὲ τὴν ἐπικεφαλίδα τοῦ πρώτου (δηλ. C.S.) καὶ μὲ συγγραφέα τὸν Scupoli Ὁ βιογράφος ὅμως τοῦ Scupoli, J. Mercier, ἂν δὲν ἀμφισβητῆ σὰν συγγραφέα τῶν ἔργων τὸν Scupoli, τουλάχιστο δὲν τὸ βεβαιώνει².

Τὸ πρῶτο δοκίμιο γιὰ τὸ βιβλίον C.S. γράφτηκε στὰ λατινικὰ στὰ 1747 στὴ Βερόνα ἀπὸ ἓνα μοναχὸ τοῦ τάγματος τῶν θηατίνων, τὸν π. Contini, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει καὶ ὅσες μεταφράσεις ἐγίναν ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ πρωτότυπο ὡς τὴν ἐποχὴ του. Ἡ ἐργασία τοῦ Contini εἶναι σταθμὸς στὴν προβληματο-

Ioniki, 10/1, 1969, σ. 108). Ἀργότερα οἱ ἰησοῦίτες θὰ καταπολεμήσουν τοὺς θηατίνους. Γιὰ τοὺς θηατίνους βλ. J. C a n u, Les ordres religieux masculins, (Fayrd) Paris 1959, σ. 79-82 καὶ H. M a r c-B o n n e t, Histoire des ordres religieux, (P.U.F.) Paris 1949, σ. 76 καὶ 82.

1. D.T.C., ἔ.ἀ.

2. «Κυκλοφόρησαν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ L. Scupoli διάφορα πνευματικὰ συγγράμματα», D.T.C., ἔ.ἀ.

λογία τοῦ C.S., γιατί πρῶτος ὁ Contini ἀναφέρει μὲ βεβαιότητα σὰν συγγραφέα τοῦ βιβλίου τὸν Scupoli.

Ἄν ὅμως ἐξετάσουμε τὴν περιπέτεια τῆς μεταφράσεως τοῦ C.S. στὰ γαλλικά, θὰ δοῦμε, ὅτι, ἐνῶ τὸ ἰταλικὸ πρωτότυπο εἶχε μόνο 24 κεφάλαια, τὰ ὁποῖα σιγὰ-σιγὰ γίνονται 33, 37 καὶ 40, χωρὶς νὰ γνωρίζουμε ἂν αὐτὰ τὰ κεφάλαια ποὺ προστέθηκαν ἀνήκουν στὸν Scupoli, στὴ γαλλικὴ μετάφραση — ποὺ ἡ πρώτη ἐγινε δυὸ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Scupoli, δηλ. στὰ 1680 — ἔχουμε 66 κεφάλαια.

Μὲ τὴν πάροδο τῶν χρόνων ἔχουμε αὔξηση τῶν μεταφράσεων σὲ διάφορες γλῶσσες (στὰ λατινικά ἐγινε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Fribourg, I. Lorichius), ἀλλὰ καὶ αὔξηση τῶν κεφαλαίων τοῦ C.S. Ἔτσι ἀναφέρουμε γιὰ παράδειγμα τὴν ἰταλικὴ ἔκδοση τῆς Ρώμης στὰ 1881, ποὺ ἔχει 66 κεφ. τοῦ C.S., 38 κεφ. ἐνὸς «*Aggiunta al Combattimento Spirituale*», 15 κεφ. τοῦ «*Sentiero del Paradiso*» καὶ τέλος ἄλλα 37 κεφ. τοῦ «*Dell modo di consolare ed aiutare gl' infermi a ben morire*». Ὅλα αὐτὰ παρουσιάζονται πάντοτε μὲ τὴν ἐπικεφαλίδα C.S.

Στὶς διαφορὲς εἰσαγωγὲς καὶ προλεγόμενα τῶν ἐκδόσεων ἀναφέρεται συχνὰ ὅτι ἡ αὔξηση τῶν κεφαλαίων τοῦ C.S. ἐγινε πάντοτε ἀπὸ τὸν Scupoli. Ὅλοι αὐτοὶ ἐπαναλαμβάνουν τὴ γνώμη τοῦ Contini χάρις στὸν ὁποῖο μέχρι σήμερα λέμε ὅτι τὸ C.S. ἀνήκει στὸν Scupoli.

Εἶναι ὅμως γεγονὸς ὅτι καὶ στοὺς κόλπους τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας πολλοὶ δὲν παραδέχτηκαν σὰν συγγραφέα τοῦ C.S. τὸν Scupoli. Ἡ διαμάχη μεταξὺ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ταγμάτων στὸ Μεσαίωνα ἔφτασε καὶ στὴν ἀμφισβήτηση τοῦ C.S. Ἔτσι παρουσιάζονται οἱ βενεδικτινοὶ καὶ ἀποδίδουν τὸ βιβλίον στὸν Ἰσπανὸ βενεδικτίνον Ἰωάννη de Castañiza¹. Μετὰ τοὺς βενεδικτίνους τὸ διεκδικοῦν καὶ οἱ ἰησουῖτες, οἱ ὁποῖοι τὸ ἀποδίδουν στὸν ἰησουῖτη Ἀχιλλέα Gagliardi².

Ὅπως κι ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, νομίζω, ὅτι εἶναι φανερό, πὼς κι ἂν ἀνήκουν τὰ 24 πρῶτα κεφάλαια τοῦ C.S. στὸν Ἰταλὸ θηατῖνο μοναχὸ Scupoli, τὸ ὑπόλοιπο μέρος τοῦ ἔργου ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν θρησκευτικῶν βιβλίων τοῦ Μεσαίωνα, ποὺ κάθε τόσο παρουσιαζόταν σὲ περισσότερα κε-

1. Βλ. βιογραφικὰ στοιχεῖα στὸ σχετικὸ λῆμμα τοῦ M. A l a m o, στὸ *Dictionnaire de Spiritualité* (στὴ συνέχεια D.S.), II, Paris 1953, 278, ὅπου ὁ συγγραφέας ὑποστηρίζει ὅτι τὸ C. S. δὲν γράφτηκε ἀπὸ τὸν Ἰωάννη de Castañiza (1545;-1599), τὸν ἱεροκήρυκα τοῦ Φιλίππου 2ου, ἀλλὰ ἐγινε σύγχιση μὲ ἓνα ὁμώνυμο ἔργο του, μετάφραση κι αὐτὸ ἀπὸ ἓνα λατινικὸ κείμενο τῆς ἐποχῆς.

2. Βλ. βιογραφικὰ στοιχεῖα στὸ σχετικὸ λῆμμα τῶν I. P r a g g a u i r e καὶ A. D e r v i l l e, στὸ D.S., VI, Paris 1967, σ. 53-64. Καὶ ὁ Gagliardi (1537/8-1607), ἰησουῖτης Ἰταλός, συμβαίνει νὰ εἶναι συγγραφέας συγγενικοῦ ἔργου μὲ τὸ C.S.

φάλαια και αυτό από διάφορους συγγραφείς, που σήμερα είναι δύσκολο να τους αποκαλύψουμε. Κλασικό παράδειγμα είναι το βιβλίο «Μίμηση Χριστού» του Θωμά Α Kempis.

2. Ὁ Νικόδημος Ἁγιορείτης και τὸ βιβλίο «Ἄόρατος Πόλεμος».

Στὰ 1955, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἀνακηρύξεως σὲ ἅγιο τοῦ Νικοδήμου Ἁγιορείτη ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ξανάρχισε ὁ θόρυβος σχετικὰ μὲ τὶς ἐπιδράσεις ποὺ δέχθηκε ὁ ἁγιορείτης ἅγιος ἀπὸ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἐπειδὴ παρέφρασε, μὲ πολλὲς ὁμως, ὅπως ἀνέφερα, προσθαιρέσεις, τὸ C.S. στὰ ἑλληνικά¹.

Πράγματι ὁ «Πνευματικὸς Πόλεμος» (C.S.) τοῦ Scupoli, ἔγινε στὰ ἑλληνικά «Ἄόρατος Πόλεμος» ἀπὸ τὸν Νικόδημο Ἁγιορείτη. Τὸ C.S. μὲ 200 περίπου σελίδες σχήματος τσέπης ἔγινε ἀπὸ τὸ Νικόδημο 250 περίπου σελίδες 8ου σχήματος. Ὁ διπλασιασμὸς τοῦ κειμένου παρουσιάστηκε, γιατί ὁ Νικόδημος προσέθεσε πολλὲς παραπομπές. Πολλοὶ ὑποστηρίζουν (Θεοδώρητος προηγ. Λαυριώτης, Ἰεζεκιήλ Βελανιδιώτης μητροπ. Θεσσαλιώτιδος, Εὐλόγιος Κουρίλας, M. Viller κ.ἄ.) ὅτι ὁ Νικόδημος Ἁγιορείτης ἔχει ὑποστῆ ἐπίδραση τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ και διότι παρέφρασε στὰ ἑλληνικά τὸ C.S. Ἄλλοι πάλι ὑποστηρίζουν πὼς στὸν Α.Π., μὲ τὶς προσθαιρέσεις και τὶς παραπομπές τοῦ Νικοδήμου Ἁγιορείτη, ἔχει δοθῆ ἓνα χρῶμα ὀρθόδοξης πνευματικότητας (Hodges, Κολιτσάρας, μοναχὸς Θεόκλητος Διονυσιάτης)². Κατὰ τὴν γνώμη μου συμβαίνουν και τὰ δύο, δηλ. ὁ Νικόδημος Ἁγιορείτης ὑπέστη ἐπίδραση ἀλλὰ φροντίζει νὰ ἀναβαπτίση τὸ κείμενο πρὸς τὸ ὀρθόδοξο χρῶμα μὲ τὶς παραπομπές και ἄλλες ἀλλαγές τοῦ κειμένου. Δὲν τὸ κατορθώνει ὁμως ἀπόλυτα, γιατί τὰ τελευταῖα κεφάλαια τοῦ Α.Π. δὲν ἔχουν καμιά σχέση μὲ τὴν ὀρθόδοξη πνευματικότητα. Ὁ Γάλλος ὀρθόδοξος ἀρχιμανδρίτης L. Gillet νομίζω ὅτι υπερβάλλει, ὅταν ὑποστηρίζει ὅτι ἡ παράφραση στὰ ἑλληνικά τοῦ C.S. ἀπὸ τὸ Νικόδημο Ἁγιορείτη ἀποτελεῖ «...literary and spiritual piracy»³, κι αὐτὸ γιατί ὁ Νικόδημος δὲν ἀναφέρει τὸν πραγματικὸ συγγραφέα τοῦ C.S. Μήπως ὁμως στίς πρώτες ἐκδόσεις τοῦ Ὁ.Π. δὲν εἶχε πάντοτε τὴ φράση «συντεθὲν μὲν πρὶν παρά τινος σοφοῦ

1. Γιὰ λεπτομέρειες βλ. C. P a p o u l i d i s, Nicodème L'Hagiorite, ἔ.ἄ., σ. 80-81 και 91-96.

2. Γιὰ λεπτομέρειες βλ. C. P a p o u l i d i s, Nicodème L'Hagiorite, ἔ.ἄ., σ. 80-81 και 91-96.

3. Βλ. κριτικὴ τοῦ L. G i l l e t, στὴν Εἰσαγωγή τοῦ H. A. H o d g e s στὸ βιβλίο «The Unseen Warfare» τῶν E. K a d l o u b o v s k y και G. E. P a l m e r, London 1952, στὸ περιοδικὸ «Sobornost» (London), 12 (1952), σ. 586.

ἀνδρός, καλλοπισθὲν δὲ καὶ διορθωθὲν... παρὰ τοῦ... κυρίου Νικοδήμου»;

Ἐνα ἄλλο σημεῖο τῆς συμπληρώσεως τοῦ Νικοδήμου Ἀγιορείτη στὸν Α.Π. εἶναι καὶ ἡ ἐξέταση τῶν παραπομπῶν¹, πού προστέθηκαν στὸ παραφρασμένο στὰ ἑλληνικὰ ἔργο τοῦ Scuroli. Ὁ Νικόδημος παραπέμπει στὴν Παλαιὰ Διαθήκη 36 φορές (13 στοὺς Ψαλμ., 4 στὸν Ἡσαΐα, ἀπὸ 3 στὴ Γένεση, Κριτὲς καὶ Παροιμ. Σολ. καὶ ἀπὸ 1 στὸ Δεύτερον., Β' Βασιλ., Α' Παραλ., Ἱερεμ., Ἰεζεκ., Δανιήλ, Ἐκκλησιαστή, Σοφ. Σολ., Ἄσμ. Ἄσμ., καὶ Ἰωήλ), στὴν Καινὴ Διαθήκη 50 φορές (10 στὸ Ματθ., 8 στὴν Α' Κορινθ., 6 στὴ Ρωμ., ἀπὸ 4 στοὺς Ἰωάν., καὶ Α' Ἰωάν., ἀπὸ 3 στὸ Λουκ., Β' Κορινθ., καὶ Ἰακ., καὶ ἀπὸ 1 στὶς Πράξ., Φιλιπ., Κολοσ., Α' Τιμοθ., Β' Τιμοθ., Ἐβρ., Α' Πέτρ., Β' Ἰωάν. καὶ Γ' Ἰωάν.) στοὺς Πατέρες 109 φορές (18 στὸν Ἰσακ τὸν Σύρο, 15 στὸ Μ. Βασίλειο, 11 στὸ Γρηγόριο Παλαμᾶ, 8 στὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο, 7 στὸ Μάξιμο Ὁμολογητὴ, 6 στὸ Θεοφύλακτο Βουλγαρίας, 5 στὸ Γρηγόριο Θεολόγο, ἀπὸ 3 στοὺς Πέτρο Δαμασκηνό, Ἰωάννη Δαμασκηνό καὶ Ἰωάννη τῆς Κλίμακος, ἀπὸ 2 στοὺς Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη, Βαρσανούφιο, Μοναχὸ Ἐπιφάνιο, Νεῖλο, Γρηγόριο Σιναΐτη καὶ Συμεὼν Νέο Θεολόγο καὶ ἀπὸ 1 στοὺς Γρηγόριο Νύσσης, Κύριλλο Ἀλεξανδρείας, Μέγα Ἀρσένιο, Μελέτιο Ὁμολογητὴ, Ἀββᾶ Μακάριο, Μάρκο Ἀσκητὴ, Ἰωάννη μαθητὴ Βαρσανουφίου, Ἰὼβ ἀπὸ τῆ Μυριόβιβλο τοῦ Πατρ. Φωτίου, Θαλάσσιο, Νικήτα Στηθάτο, Κάλλιστο Ξανθόπουλο, Ἰγνάτιο Ξανθόπουλο καὶ Μάρκο Ἐφέσσου). Στὶς παραπάνω παραπομπὲς Ἀνατολικῶν Πατέρων θὰ πρέπη νὰ προσθέσουμε καὶ 2 Δυτικούς (4 στὸν Ἱερὸ Αὐγουστῖνο καὶ 1 στὸν Ἱερώνυμο). Ἐδῶ θὰ προσθέσουμε καὶ πολλὰ παραπομπές, πού κάνει ὁ Νικόδημος στὴ «Φιλοκαλία» (ἀνώνυμα) καὶ ἀπὸ 1 στὸ «Γερωντικὸ» καὶ στὸ «Συναξαριστὴ». Στὸς ὑπόλοιπους συγγραφεῖς παραπέμπει 4 φορές (2 στὸν Κορέσσιο καὶ ἀπὸ 1 στὸν Κατασκευηνὸ Νικόλαο καὶ τὸν Βλεμίδη).

Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν στὰ δύο βιβλία καὶ τοὺς συγγραφεῖς τοὺς, ἄς δοῦμε τώρα τὰ δύο κείμενα² συγκρίνοντας κάθε κεφάλαιο.

3. Σύγκριση τῶν δύο κειμένων.

Τὸ 1 κεφ. τοῦ Α.Π. εἶναι μετάφραση τοῦ 1 κεφ. τοῦ C.S., σὺν 7 παραπομπές.
 » 2 » » » » » 2 » » » , σὺν 4 παραπομπές.
 » 3 » » » » » 3 » » » , σὺν 2 παραπομπές.
 » 4 » » » » » 4 » » » .
 » 5 » » » » » 5 » » » .
 » 6 » » » » » 6 » » » .

1. Χρησιμοποίησεν τὸν Α.Π. τῆς ἐκδόσεως Ο.Χ.Α., Ἀθῆναι 1947.

2. Ἡ σύγκριση γίνεται ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ κείμενο τοῦ C.S., ἔκδ. Ρώμης 1881, καὶ ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ τοῦ Α.Π., ἔκδ. Ἀθηνῶν 1947.

Τὸ 7 κεφ. τοῦ Α.Π. εἶναι μετάφραση τοῦ 7 κεφ. τοῦ C.S.

» 8 » » » » » 8 » » » , σὺν 1 παραπομπή.
 » 9 » » » » » » 9 » » » , σὺν 1 παραπομπή.
 » 10 » » » » » » 10 » » » , σὺν 3 παραπομπές.
 » 11 » » » » » » 11 » » » .
 » 12 » » » » » » 12 » » » , σὺν 4 παραπομπές.
 » 13 » » » » » » 13 » » » , σὺν 4 παραπομπές.
 » 14 » » » » » » 14 » » » .
 » 15 » » » » » » 15 » » » , σὺν 2 παραπομπές.
 » 16 » » » » » » 16 » » » , σὺν 1 παραπομπή.
 » 17 » » » » » » 17 » » » .
 » 18 » » » » » » 18 » » » , σὺν 3 παραπομπές.
 » 19 » » » » » » 19 » » » , σὺν 4 παραπομπές.
 » 20 » » » » » » 20 » » » , σὺν 2 παραπομπές.
 » 21 » » » » » » 21 » » » , σὺν 4 παραπομπές.
 » 22 » » » » » » 22 » » » , σὺν 1 παραπομπή.
 » 23 » » » » » » 23 » » » , σὺν 2 παραπομπές.

Τὸ 24 κεφ. τοῦ Α.Π. εἶναι μετάφραση καὶ ἀντικατάσταση τοῦ 24 κεφ. τοῦ C.S., σὺν 6 παραπομπές. Ἡ ἐλληνικὴ ἔκδοση ἔχει ἐδῶ πολλὰ παραλλαγές, ἀλλὰ καὶ προσθήκες, τὶς ὁποῖες ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης μετέφερε ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ «Συμβουλευτικὸν Ἐγχειρίδιον» (στὴ συνέχεια Σ.Ε.), Βλ. ἔκδ. Σ.Ν. Σχοινᾶ, Βόλος 1958, σὲ σημεῖο νὰ διπλασιασθῇ σὲ ὕλη τὸ κεφάλαιον. Οἱ προσθέσεις, ποὺ ἐγίναν ἐδῶ εἶναι μιὰ περίληψη τῶν κεφαλαίων Γ', Δ', Ε', ΣΤ', Ζ' καὶ Η', τοῦ βιβλίου τοῦ Σ.Ε. (σ. 5-97). Μεταφέρουμε ἐδῶ μόνο τὶς ἐπικεφαλίδες τῶν κεφαλαίων ἀπὸ τὸ Σ.Ε. Κεφ. Γ', Περὶ φυλακῆς τῆς ὀράσεως, κεφ. Δ', Περὶ φυλακῆς τῆς ἀκοῆς, κεφ. Ε', Περὶ φυλακῆς τῆς ὀσφρήσεως, κεφ. ΣΤ', Περὶ φυλακῆς τῆς γεύσεως ἢ τοῦ στόματος, κεφ. Ζ', Περὶ φυλακῆς τῆς ἀφῆς καὶ κεφ. Η', Περὶ φυλακῆς κοινῶς ὄλων τῶν αἰσθήσεων.

Τὸ κεφ. 25 τοῦ Α.Π. («Πῶς πρέπει νὰ διορθῶνται τὴν φαντασίαν καὶ τὴν ἐνθῦμησίν μας», σ. 86-96), σὺν 13 παραπομπές, εἶναι τὸ μόνον κεφάλαιον τοῦ Α.Π. τὸ ὁποῖον ἀνήκει στὸ Νικόδημο Ἀγιορείτη. Τὸ κεφάλαιον αὐτὸ ὄχι μόνον ἀποτελεῖ περίληψη, ἀλλὰ καὶ ἐπέκταση τοῦ 9ου κεφ. τοῦ βιβλίου τοῦ Νικοδήμου Σ.Ε. (σ. 97-104) «Περὶ φυλακῆς τῆς φαντασίας». Στὴ σελ. 97 μάλιστα τοῦ Σ.Ε. ὑπάρχει καὶ μιὰ ἐνδιαφέρουσα εἰδηση τοῦ Νικόδημου Ἀγιορείτη, «Ὅρα καὶ ἐν τῷ νεοτάτῳ βιβλίῳ τοῦ Ἀοράτου Πολέμου τὸ κεφάλαιον, περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ διορθῶνται τὴν φαντασίαν ἡμῶν, ὅπερ ὀλόκληρον ἡμεῖς προσεθήκαμεν ἐκεῖ, ὡς ἀναγκαῖον καὶ ὅσα ἀφήκαμεν ἐδῶ ἀναπλήρωσον τοῖς ἐκεῖ»¹.

1. Ὑπενθυμίζω ὅτι ὁ Α.Π. ἐκδόθηκε στὰ 1796 καὶ τὸ «Συμβουλευτικὸν Ἐγχειρίδιον»

Τὸ 26 κεφ. τοῦ Α.Π. εἶναι μετάφραση τοῦ 25 κεφ. τοῦ C.S., σὺν 2 παραπομπές.
 » 27 » » » » » » 26 » » » , σὺν 2 παραπομπές.
 » 28 » » » » » » 27 » » » .
 » 29 » » » » » » 28 » » » .
 » 30 » » » » » » 29 » » » .
 » 31 » » » » » » 30 » » » , σὺν 1 παραπομπή.
 » 32 » » » » » » 31 » » » , σὺν 2 παραπομπές.
 » 33 » » » » » » 32 » » » , σὺν 5 παραπομπές.
 » 34 » » » » » » 33 » » » .
 » 35 » » » » » » 34 » » » .
 » 36 » » » » » » 35 » » » , σὺν 1 παραπομπή.
 » 37 » » » » » » 36 » » » .
 » 38 » » » » » » 37 » » » .
 » 39 » » » » » » 38 » » » , σὺν 1 παραπομπή.
 » 40 » » » » » » 39 » » » .
 » 41 » » » » » » 40 » » » , σὺν 4 παραπομπές.
 » 42 » » » » » » 41 » » » , σὺν 1 παραπομπή.
 » 43 » » » » » » 42 » » » , σὺν 1 παραπομπή.
 » 44 » » » » » » 43 » » » .
 » 45 » » » » » » 44 » » » , σὺν 2 παραπομπές.
 Τὸ 46 κεφ. τοῦ Α.Π. εἶναι ἀντικατάσταση τοῦ 45 κεφ. τοῦ C.S., σὺν 2 παραπομπές.

Στὴ θέση τοῦ 45ου κεφ. τοῦ C.S. («Che cosa sia l'orazione mentale») ὁ Νικόδημος Ἁγιορείτης τοποθετεῖ τὸ 46ο κεφ. τοῦ Α.Π. με ἐπικεφαλίδα: «Τί πράγμα εἶναι ἡ νοερά προσευχή καὶ πόσων λογίων ἡμπορεῖ νὰ γίνεται». Τὸ 47 κεφ. τοῦ Α.Π. εἶναι μετάφραση τοῦ 46 κεφ. τοῦ C.S., σὺν 2 παραπομπές.
 » 48 » » » » » » 47 » » » .
 » 49 » » » » » » 48 » » » , σὺν 1 παραπομπή,
 ἡ ὁποία ἔχει ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς θέσεις τοῦ Νικοδήμου Ἁγιορείτη στὴ Μαριολογία του. Τὴν ἀντίδραση στὶς θέσεις τοῦ Νικοδήμου καὶ τὴν ἀπάντησή του βλ. στὸ βιβλίο Σ.Ε., σ. 201-210: «Ἀπολογία ὑπὲρ τοῦ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἁοράτου Πολέμου κειμένου σημειώματος περὶ τῆς Κυρίας ἡμῶν Θεοτόκου». Τὸ 50 κεφ. τοῦ Α.Π. εἶναι μετάφραση τοῦ 49 κεφ. τοῦ C.S.

» 51 » » » » » » 50 » » » , σὺν 1 παραπομπή.
 » 52 » » » » » » 51 » » » , σὺν 2 παραπομπές.
 » 53 » » » » » » 52 » » » , σὺν 4 παραπομπές,

στά 1801. Ἡ λέξις «προσεθήκαμεν» τοῦ Νικοδήμου Ἁγιορείτη μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ σὰν δεῦτερο ἐπιχείρημα (ἂν σὰν πρῶτο χρησιμοποιήσουμε τὸ «...Συντεθὲν μὲν πρὶν παρά τινος σοφοῦ ἀνδρός...») στὸ γεγονός ὅτι ὁ Νικόδημος Ἁγιορείτης δὲ ζήτησε συγγραφικὲς δάφνες ἀπὸ τὸν Α.Π.

Τὸ 1 κεφ. τοῦ Β' μέρους τοῦ Α.Π. εἶναι μετάφ. τοῦ 53 κεφ. τοῦ C.S.

» 2 » » » » » » » » 54 » » » ,	σὺν 1 παραπομπή.
» 3 » » » » » » » » 55 » » » ,	σὺν 1 παραπομπή.
» 4 » » » » » » » » ἀντικ. » 56 » » » ,	σὺν 3 παραπομπές.
» 5 » » » » » » » » μετάφ. » 57 » » » ,	σὺν 1 παραπομπή.
» 6 » » » » » » » » » » 58 » » » ,	σὺν 2 παραπομπές.
» 7 » » » » » » » » » » 59 » » » ,	σὺν 4 παραπομπές.
» 8 » » » » » » » » » » 60 » » » ,	σὺν 1 παραπομπή.
» 9 » » » » » » » » » » 62 » » » ,	σὺν 1 παραπομπή ¹ .
» 10 » » » » » » » » » » 63 » » » .	
» 11 » » » » » » » » » » 64 » » » .	
» 12 » » » » » » » » » » 65 » » » .	
» 13 » » » » » » » » » » 66 » » » .	
» 14 » » » » » » » » » » 1 » » » ,	S.P. ²
» 15 » » » » » » » » » » 2 » » » .	
» 16 » » » » » » » » » » 3 » » » ,	σὺν 1 παραπομπή.
» 17 » » » » » » » » » » 4 » » » .	
» 18 » » » » » » » » » » 5 » » » ,	σὺν 1 παραπομπή.
» 19 » » » » » » » » » » 6 » » » ,	σὺν 1 παραπομπή.
» 20 » » » » » » » » » » 7 » » » ,	σὺν 4 παραπομπές.
» 21 » » » » » » » » » » 9 » » » . ³	
» 22 » » » » » » » » » » 10 » » » .	
» 23 » » » » » » » » » » 11 » » » .	
» 24 » » » » » » » » » » 12 » » » .	
» 25 » » » » » » » » » » 13 » » » ,	σὺν 3 παραπομπές.
» 26 » » » » » » » » » » 14 » » » ,	σὺν 1 παραπομπή.
» 27 » » » » » » » » » » 15 » » » .	

Κλασικὸ παράδειγμα διαφορᾶς τῶν δύο κειμένων (τοῦ Α.Π. καὶ C.S.)
καὶ τῆς ἐργασίας τοῦ Νικολόδημο Ἀγιορείτη, παραμένει πάντοτε τὸ πρῶτο

1. Τὸ κεφ. 61 τοῦ C. S. (= Che in questa battaglia bisogna continuare combattendo sino alla morte) δὲ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Νικόδημο Ἀγιορείτη, γιατί δὲν συμφωνοῦσε μὲ τὴ γνώμη τοῦ Scupoli, ὅτι οἱ πιστοὶ ἢ θά νικήσουν, ἢ θά πεθάνουν. Ὁ Νικόδημος ἀποφεύγει τὴ λέξη «θάνατος». Ἄλλωστε στὸ βιβλίον τοῦ Σ.Ε., σ. 97, ἀναφέρει ὅτι «οἱ μὴ νικῶντες εἰς τὸν Ἄορατον Πόλεμον εἶναι μηδαμινοί».

2. «Della pace interiore ovvero Santiero del Paradiso» (στὴ συνέχεια S.P.). Ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης χρησιμοποιεῖ τὸ τρίτο μέρος ἢ τρίτο βιβλίον τοῦ C. S. καὶ δὲν χρησιμοποιεῖ καθόλου τὸ δεύτερο (= Aggiunta al Combattimento Spirituale).

3. Τὸ κεφ. 8 τοῦ S.P. (= Fede che si deve nel SS. Sacramento dell'altare e come la persona si ha da offerire al Signore) δὲ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Νικόδημο Ἀγιορείτη, γιατί ἀναφέρει γιὰ τὸ Καθατήριον πῦρ.

κεφάλαιο τοῦ Α.Π. Ἐκεῖ ὑπερτερεῖ, ἀπὸ τῆς παραπομπῆς, ἡ σκέψη τοῦ Νικοδήμου. Αὐτὸ τὸ παράδειγμα παρουσίασε σὲ δύο παράλληλες στήλες καὶ ὁ Γερμανὸς προτεστάντης Ph. Meyer¹. Γιὰ τὸ παράδειγμα αὐτὸ τοῦ Meyer καὶ τὰ συμπεράσματά του (ὑπὲρ τοῦ Νικοδήμου Ἁγιορείτη) διαμαρτύρεται ὁ Γάλλος Ρωμαιοκαθολικὸς M. Viller, φθάνοντας στὸ σημεῖο νὰ ὑποστηρίξει ὅτι τὸ πρῶτο κεφ. τοῦ C.S. δὲν ἄλλαξε καθόλου στὸν Α.Π.².

Ἕνα ἄλλο παράδειγμα τοῦ τρόπου ἐργασίας τοῦ Νικοδήμου Ἁγιορείτη εἶναι καὶ ἡ σύγκριση τοῦ 45ου κεφ. τοῦ C.S. μὲ τὸ 46ο κεφ. τοῦ Α.Π.

C.S., κεφ. 45, σ. 125.

CHE COSA SIA
L'ORAZIONE MENTALE

L' orazione mentale è una elevazione di mente a Dio con attuale o virtuale domanda di quello che si desidera.

Α.Π., κεφ. 46, σ. 147.

ΤΙ ΠΡΑΓΜΑ ΕΙΝΑΙ Η ΝΟΕΡΑ
ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΚΑΙ ΠΟΣΩΝ ΛΟΓΙΩΝ
ΗΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΓΙΝΗ

Ἡ Νοερά καὶ Καρδιακὴ προσευχὴ κατὰ τοὺς Ἁγίους Πατέρας τοὺς καλουμένους Νηπτικὸς κυρίως εἶναι τὸ νὰ συμμαζώνη ὁ ἄνθρωπος τὸν νοῦν μέσα εἰς τὴν καρδίαν του, καὶ χωρὶς νὰ λαλήσῃ μὲ τὸ στόμα, μὲ μόνον τὸν ἐνδιάθετον λόγον, τὸν ἐν τῇ καρδίᾳ λαλούμενον, νὰ λέγῃ τὴν σύντομον ταύτην καὶ μονολόγιστον προσευχήν· ἡγοῦν τό, «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ἐλέησόν με»· βαστώντας καὶ ὀλίγον τὴν ἀναπνοήν. Καταχρηστικῶς δὲ καὶ πλατύτερον λέγεται Νοερά Προσευχὴ καὶ κάθε δέησις, ὅπου δὲν λαληθῇ μὲ τὸ στόμα, ἀλλὰ μὲ τὸν νοῦν καὶ μὲ τὸν ρηθέντα ἐνδιάθετον λόγον τῆς καρδίας.

1. Βλ. στὸ «Zeitschrift für Kirchengeschichte», XI(1890), σ. 419-420.

2. Βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ Nicodème L'Agiorite et ses emprunts à la littérature spirituelle occidentale, «Revue d'ascétique et de mystique», V (1924) σ. 174-177, ὅπου στή σελ. 174, ὑποσ. 4, ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὅτι «...Nicodème n'a rien changé au premier chapitre de Scupoli...».

Ἄξια προσοχῆς εἶναι καὶ μιὰ ἄλλη παραλλαγή. Ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης, σὰν ἀγιορείτης δὲ θέλει καὶ δὲ χρησιμοποιεῖ γυναικεῖα ὀνόματα ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνο τῆς Παναγίας. Ὅπου λοιπὸν στὸ C.S. συναντᾶ τὸ θηλυκὸ γένος τὸ μετατρέπει σὲ διάφορες ἄλλες λέξεις. Ὁ Viller ἐξετάζοντας τὸ γεγονός ὅτι ἡ φράση, «quasi pura creatura» (C.S., κεφ. 32, σ. 93) ἔγινε ἀπὸ τὸν Νικόδημο, «έναν εὐλαβῆ καὶ ἐνάρετον» (Α.Π., κεφ. 33, σ. 108), τὸ κριτικάρει μὲ σκωπτικὸ πνεῦμα. Ἡ ἀλλαγή αὐτὴ ποῦ ἔγινε ἀπὸ τὸν Νικόδημο Ἀγιορείτη χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Viller σὰν «gynecophobia de l' Athos»¹ καὶ ἀπὸ τὸν Hodges σὰν «the traditional anti-feminism of Mount-Athos»². Ὑπάρχουν ὅμως κι ἄλλα παραδείγματα σεβασμοῦ τοῦ ἀβάτου τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἀπὸ τὸν Νικόδημο Ἀγιορείτη τὰ ὁποῖα δὲν ἀναφέρει ὁ Viller. Π.χ.

Τὸ	{	C.S., κεφ. 1, σ. 2.	γίνεται	{	A.Π., κεφ. 1, σ. 10.
		...Alteri, e particolarmente le donne...			...διότι εἶναι πολλοί...

Τὸ	{	C.S., κεφ. 42, σ. 115.	γίνεται	{	A.Π., κεφ. 43, σ. 138
		...acciocchè o insuperbiamo, parendoci (come alle donne particolarmente occorre) di far cose grandi...			...ἢ διὰ τὴν ὑπερηφανευθοῦμε, φανταζόμενοι πὼς κάνομεν μεγάλα πράγματα...

Ἐνα ἄλλο παράδειγμα τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ ἀναφερθῆ εἶναι καὶ ἡ ἀκριβῆς μετάφραση ὄρων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα. Π.χ.

Τὸ	{	C.S., κεφ. 35, σ. 102	γίνεται	{	A.Π., κεφ. 36, σ. 126
		...Questo orazione si chiamamo jaculatorie, perchè sono come jacoli, e dardi che si lanciano verso in cielo...			...Αἱ μικραὶ δὲ αὐταὶ προσευχαὶ καλοῦνται ἀκοντιστικαὶ καὶ σαϊτεντικαὶ, διότι εἶναι σὰν τὰ ἀκόντια, ἤτοι κοντάρια καὶ σάιταις ὅποῦ κονταρεύονται εἰς τὸν οὐρανόν...

1. Ἐ.ἀ., σ. 176.

2. Ἐ.ἀ., σ. 47.

Τὸ	{	C.S., κεφ. 44, σ. 123.	γίνεται	{	A.Π., κεφ. 45, σ. 145
		...dai meriti della vita e passione del suo unigenito Figliuolo...			...Ὅσον καὶ ἀπὸ τὰς ἀξιό- μισθίας τῆς ζωῆς καὶ τοῦ Πάθους τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ του...

4. Συμπεράσματα. Εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητο ὅτι ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης χρησιμοποίησε βιβλία Ρωμαιοκαθολικῶν συγγραφέων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται σὲ θέματα πνευματικότητας. Ἄλλα ἀπὸ αὐτὰ εἶχε μόνο σὰν βάση, σὲ ἄλλα ἔκανε πολλές προσθαφαιρέσεις, σὰν κι αὐτὲς ποὺ συναντήσαμεν στὴ σύγκριση μεταξὺ C.S. καὶ A.Π., καὶ τέλος ἄλλα μετέφρασε. Ὁ Νικόδημος ὅμως γνώριζε καλὰ ὅτι, τὰ θέματα, ποὺ ἐξετάζονται στὰ κείμενα αὐτὰ δὲν ὑπαισέρχονταν σὲ ζητήματα δογματικά ἢ ἐκκλησιολογικά.

Εἰδικότερα στὸ περιεχόμενο τοῦ C.S. δὲν συναντᾶμε παρὰ μόνο πρακτικὲς συμβουλές. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Hodges ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Scupoli, «...he is speaking from personal experience...»¹.

Τέλος πρὶν κλείσω τὸ ἄρθρο αὐτὸ θὰ ἤθελα νὰ ὑπενθυμίσω καὶ μιὰ ἄλλη σύγκριση, ἐκείνη μεταξὺ τῶν δύο συγγραφέων. Ὁ Scupoli συκοφαντεῖται καὶ καθαιρεῖται, ἀλλὰ καὶ φυλακίζεται. Ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης λίγο ἔλλειψε νὰ θεωρηθῆ σὰν αἰρετικός, ἐπειδὴ παρεξηγήθηκε ὁ ζῆλος του γιὰ τὴ συμμετοχὴ του στὸ κίνημα τῶν κολλυβάδων. Ἄλλωστε ὁ φίλος του ὁ Ἀθανάσιος Πάριος δὲ γλύτωσε τὴν ποινὴ τῆς καθαιρέσεως. Ὁ Scupoli πέθανε στὰ 1610 «...en odeur de sainteté...»² καὶ ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης πέθανε στὰ 1809, ἀλλὰ ἀνακηρύχθηκε ἅγιος στὰ 1955. Τέλος, ἐνῶ τὸ βιβλίον A.Π. τοῦ Νικοδήμου Ἀγιορείτη διαβάζεται ἀκόμα στὴν Ἑλλάδα, στὴ Δ. Εὐρώπῃ τὸ C.S. τοῦ Lorenzo Scupoli μένει ἕνα ξεχασμένο βιβλίον παλιᾶς πνευματικότητας³.

Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ. ΠΑΠΟΥΛΙΔΗΣ

1. Ἔ.ἀ., σ. 41.

2. Βλ. «Préface des éditeurs» τῆς γαλλ. ἐκδ. τοῦ «Combat Spirituel», Turnhout 1923, σ. 10.

3. Βλ. C. Papoulidis, Portée Oecuménique, ἔ.ἀ., σ. 108.

R É S U M É

Constantin Papoulidis, Comparaison du livre «Ἀόρατος Πόλεμος» de Nicodème L'Hagiorite avec «Combattimento Spirituale» de Lorenzo Scupoli.

L'auteur approfondit à l'influence occasionnelle de l'Église Catholique-Romain sur les écrits du Saint orthodoxe, Nicodème L'Hagiorite et spécialement sur la parenté de son livre «Ἀόρατος Πόλεμος» avec «Combattimento Spirituale» de Lorenzo Scupoli.

Nicodème L'Hagiorite utilisa des ouvrages d'auteurs catholiques-romains traitant la spiritualité. Mais il se servit d'eux seulement comme base: il modifia certains éléments et en traduisit d'autres. Il savait pourtant que les sujets qu'il traitait n'entraient pas dans les domaines dogmatiques et ecclésiologiques.